

Khosravi, A. (2022). The impact of water privatization on the governmental obligation to the right to water with emphasis on general comment No. 15. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(1), 61-88. doi: 0.22035/isih.2021.3585.3777

 <http://dx.doi.org/10.22035/isih.2021.3585.3777> URL: http://www.isih.ir/article_376.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the [CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

The Impact of Water Privatization on the Governmental Obligation to the Right to Water with Emphasis on General Comment No. 15

Ahmad Khosravi¹

Received: Feb. 3, 2021; Accepted: Jun. 5, 2021

ABSTRACT

Water plays a vital role in human life, affecting not only the functioning of the body but also other human rights. For this reason, in recent decades, international bodies, including the Committee on Economic, Social and Cultural Rights by approving Comment No. 15, have identified the access to water as a human right. But it is not easy to enjoy this right because of limited water resources, its non-availability, contaminated surface waters and the like, and it always creates problems for people, their families and even the community. Governments as the primary bound of this right have also sought to privatize water, because of the expense involved in collecting, storing and supplying water. But the question that arises is that, given that privatization leads to commercialization and economization of water, can it meet the characteristics and requirements of the right to water? Although there is no single global or regional model for this, the paper attempts to answer this question first by examining the nature and characteristics and requirements of the right to water from the perspective of international documents, especially the interpretative theory, and then characteristics and nature of privatization in this regard.

Keywords: Human rights, right to water, general comment no. 15, privatization

1. Assistant Professor of Law, Department of Law, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Birjand, Iran

✉ a.khosravi@birjand.ac.ir

INTRODUCTION

Water is considered as an essential element of human life that has affected various aspects of human life, from health to cultural and social affairs, security, etc. This has led to the emergence of human rights issues in the field of water to the extent that access to drinking water as a basic precondition for the enjoyment of several human rights ranging from the right to life to the right to education, housing, health, life, work, protection against any cruel, inhuman or degrading treatment or punishment is considered discrimination and other rights. On this occasion, the question arises whether by considering water as a commercial commodity and transferring it to the private sector, governments can meet the human rights requirements of water? Although privatization has been successful in many areas, it will not work everywhere, and in some cases, including in the field of human rights, it does not seem to be successful and may lead to a crisis.

PURPOSE

The purpose of this article - while studying various dimensions of the impact of water on human rights- is to examine and pay attention to the nature of the right to water with a focus on privatization.

METHODOLOGY

The research method is descriptive-analytical which is examined in 5 sections. In this article, while examining different views on water, in order to better explain the nature of the right to water, the place of the right to water in international human rights documents and the content of this right, the beneficiary and obligor of this right and its relationship with other rights are examined. After explaining the right to water, it tries to deal with the privatization of the same.

FINDINGS

Step 1. Explaining different approaches to water: In this regard, we took into account five approaches, including a) the property approach to water (Colin, 2010, 1), b) the government approach to water (Hall et al., 2011, 4), c) the local approach to water (Langford, 2005, 258), d) Social and human rights approach (Part II of Resolution No. 2 of the Mar del Plata Conference adopted in 1977) and d) Combined approach (Cook, 2012, 4)

Step 2. Examining the position of the right to water in human rights documents: Although international human rights instruments have all addressed the obligation of governments to protect the right to life and to water as a means of preserving survival, General Comment No. 15 has recognized the right to water, as well. In some poor countries, unlike rich ones, it is considered merely a commercial commodity (Patricia and Molten, 2016, 86).

Step 3. Examining the content of the right to water and the nature of the government's obligation to it: Identify three types of tasks for the government to ensure the enjoyment of this right by individuals in the form of respect, protection and implementation. At the same time, it was found that this right is fundamentally related to many rights, from the right to life to the right to work, equality, security and even the cultural affairs of individuals.

Step 4. The impact of water privatization on the right: Unlike other economic affairs, treating water as a commodity and privatizing it cannot be combined with the right to consider water, and by doing so, the government will probably shirk its duty to provide water to its citizens and, on the other hand, spend it on The government will not work anywhere, especially for poor governments that cannot afford water.

CONCLUSION

Given that in international instruments, especially recent instruments, water supply is seen as a human right and the nature of human rights is to create a duty of respect, protection and implementation, commercialization of water and its privatization will be a burden on governments. But on the other hand, since the government's commitment in this area is a commitment means and the government must make every effort to secure this right, this right will not be practically fulfilled for governments that do not have sufficient financial capacity and the government will inevitably get help from private sector. Accordingly, it is necessary to consider an intermediate action that both meets the requirements of a human right and, by considering it economic, provides the ground for securing this right for governments that cannot afford it.

NOVELTY

The significance and innovation of this article includes paying attention to the role of water's right and making it a criterion both in the field of government duty to supply water and in case of transferring to private sector.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Action Plan United Nation Water Conference (1977). U.N. Department of public information. Divisions of economic and social information, Mar De Plata 14-25 March. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/136713?ln=en>
- Adel, A., Lashkari, Z., & Omaraei, H. (2011). Amalkard, Čälešhā va rāhkārḥā-ye Xosousi sazi dar Iran [Performance, challenges and strategies of privatization in Iran], *Financial Economics*, (16)5, 8-25.
- Ahmadi, S.M.S., & Bedisari, S.N. (2016). Haq bar āb dar nezām-e beinal melal-e hoquq-e bašār [The right to water in the international human rights system], *Environmental Law*, (2)1, 38-50.
- Ajori Ayask, A. (2016). Legal survey on capability of privatization of public domain (comparative study of Iran and France). *Iranian Journal of Trade Studies*, 78, 179-210.
- Arab, D.R., Rajabi Hashjin, M., & Fatehi, M. (2006). Xosusi-sāzi dar baxš-e āb: Mafāhim va rāhkārḥā [Privatization in the water sector: Concepts of solutions]. *Iranian Water Resources Management Conference, Iran*, Water Resources Engineering Sciences Association, January 23, 2007, Isfahan, Iran.
- Bird, J., Arriens, W. L., & Dennis, V. C. (2009). *Water rights and water allocation issue and challenges for Asia*. Manila, Philippine: Asian Development Bank.
- Bouree L. (Mar. 24, 2015). *Finding the Right Price for Water*. AFSCME Information Highway, Retrieved from <http://www.afscmeinfocenter.org/blog/2015/03/finding-the-right-price-for-water.htm>
- Brundthland, G. H., Sergio V. M. (2003). *The Right to Water*. France: World Health Organization Press.
- Butts, R., & Gasteyer, S. (2011). Environmental reviews & case studies: More most per drop: Water rates, structural inequality, and race in the United States—The case of Michigan. *Environmental Practice*, 13(4), 386–395. doi:10.1017/s1466046611000391
- Centre on Housing Rights and Evictions (2008). Legal Resources for the Right to Water and Sanitation. *International and National Standards*, 2th edition, January. Retrieved from https://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Programs/Right_to_Water/Pdf_doct/RWP-Legal_Res_1st_Draft_web.pdf
- Coline C., Giordano M., & Varma S.. (2010). Water: A free public good is a market commodity? International water management institute, Serilanka, 20th September. Retrieved from <https://globalwaterforum.org/2010/09/20/water-a-free-public-good-or-a-market-commodity/>
- Cuq, M. (2012). Water: Human right or commodity? Reflections on the effectiveness of a human right to water. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2363538

- Dana, D. A., & Debora T. (2017). After flint: Environmental justice as equal protection. *Northwestern University Law Review*, 897. Retrieved from <https://scholarlycommons.law>
- Federal Republic of Germany (May. 4, 2007). Human rights and access to water, Comment by Federal Republic of Germany Pursuant to op.1 of Decision 2/14 of U.N Human Rights, Council, Berlin. Retrieved from <https://www2.ohchr.org>
- General Assembly (1997). Independent expert on the issue of human rights obligation related to access to safe drinking water and sanitation. *Water Conference of United Nation*, Mer Del Plata, Arg.
- Ghari Seyed Fatemi, S.M. (2010). *Hoquq-e bašar dar nezām-e mo'āser [Human Rights in the Contemporary System]*. Tehran, Iran: Šahr-e-Dāneš Law Institute.
- Gleick, P.H., Wolff, G., Chalecki, R. (2002). *The new economy of water, the risks and benefits of globalization and prioritization of fresh water*. Oakland: Pacific Institute.
- Gomez-Lobo, A., & Contreras, D. (2003). Water subsidy policies: A comparison of the Chilean and Colombian Schemes. *The World Bank Economic Review*, 17(3), 391–407. doi:10.1093/wber/lhg028
- Hall, D., Bayliss, K., & Lobina, E. (2011). *Still fixated with privatization: A critical review of the world banks water resources sector strategy*, *The International Conference on Freshwater*, Greenwich University, PSIRU, 3-7 December, 35-55.
- Howard, G., & James, B. (2003). *Domestic water quantity. Service Level and Health*, Geneva: WHO.
- International Committee of the Red Cross (1949). Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Person in Time War. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org>
- Kanani, M.T. (2008). *Tamallok-e amvāl-e omumi va mobāhāt [Acquisition of public property and permissible]*, Tehran, Iran: Mizān.
- Kothari, M. (2002). Report of the rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living. UN. Commission on Human Rights' 1, Mars, Para.56.
- Langford, M. (2005). The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems? *International Journal of Water Resources Development*, 21(2), 273–282. doi:10.1080/07900620500035887
- Lobo, A. G. and Contreas, D. (2003). *Subsidy Policies for the Utility Industries: a Comparison of the Chilean and Colombian Schemes*. Santiago University of Chile. Doi: <https://doi.org/10.1093/wber/lhg028>
- Mahkooei, H., & Goli. A. (2014). *Bohrān-e āb dar kešvarhā-ye mantaqe-ye Žeopolitiki-ye Xalije Fars [Water crisis in the countries of the Persian Gulf geopolitical region]*. *The First National Conference on Water Crisis, Isfahan, Islamic Azad University, Khorasgan Branch, Iran*.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Meetings Coverage and Press Releases (2006). 14th Summit Conference of the Aligned Movement. (2006). Final Document-Disarmament and International Security, purposes and Principles, Statement on the I.R.Iran's Nuclear Issues, Havana, Cuba, 11-12 September.
- Miloon K. (2002). *Report by Commission on Human Rights' Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*, UN: Commission on Human Rights. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/542138>
- Moradi Tadi, M. (2017). Water, politics, hydropolitics, crisis, public policy. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 9(4), 71-90. doi: 10.22631/isih.2017.1981.2512
- Murray, K., & Kominers, S. (2014). *The human rights to water in the United States, the program on human rights and global economy*. Northeastern: Northeastern University Press.
- Najafbeigi, R., & Mahmoodi, A. (2017). Mavāne va rāhkārhā-ye vāgozāri-ye šerkathā-ye āb va fzelāb be baxš-e xosusi (bar asās-e qānoon-e eslāh-e mavādi az qānun-e barnāme-ye Čāhārom-e towse'e-ye kešvar [Obstacles and strategies for transferring water and sewerage companies to the private sector based on law on amending materials from the law of the fourth development plan of the country: Case study of Tehran]. *Urban Management Studies*, (8)3, 43-58
- Nuila, H. A. (2018). Fian international briefing note, collective rights in the United Nation, Declaration of the rights of peasant and other people working in rural area. Retrieved from <https://www.fian.org>
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, UNHCR and the World Health Organization (N.D). Haq bar āb [Right to Water]. Proposal No. 35. Retrieved from <https://iran.un.org>
- Particia, J., & Amber, M. (2016). *The invisible crisis: water unaffordability in the United States*, Cambridge: Unitarian Universalist Services Committee.
- Phiri, Z. (1999). *Development for International Development. Water Law, Water Rights and Water Supply (Africa)*. Zambia: Study Country Report.
- Ruppel O.C. (2008). *Third generation human rights and the protection of the environment in Namibia*. Wind Hock: Macmillan Namibia.
- Safe Water Alliance (2014). *United states compliance with the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination*. a Report Submitted to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination in its 85th Session, August.
- Sojasi Qeidari, H., Sadeqlou, T., Hosseini Kahnuj, R., & Yazdani Marvi Langari, K. (2018). Analysis of social tensions caused by water scarcity among rural farmers: Case study of Miyanjam rural district in Torbat-e Jam County. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 10(4), 143-168. doi: 10.22035/isih.2018.290

Sustainable Development Goals (2002). *Johannesburg plan of implementation of the World Summit on Sustainable Development*, U.N. Conference on the Human Environment (26 August - 4 September 2002). Stockholm, Germany.

UN Commission on Sustainable Development (1992). U.N Conference on Environment and Development: Agenda 21, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June, retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) (2003). General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant), 20 January 2003, E/C.12/2002/11, Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/4538838d11.html>

United Nations (2002). The Plan of implementation of the world summit on sustainable development (26 August to 4 Sep 2002). Johannesburg, South Africa. Retrieved from <https://www.un.org>

United Nations Division for Sustainable Development (1992). *Agenda 21*. In *United Nations Conference on Environment and Development, 3-14 Jun. 1992, Rio de Janeiro*.

Wendell, H.O. (1908). Managing water as a public commodity, New direction for a changing future. *California Department of Water Resources*. Retrieved from https://www.ppic.org/content/pubs/report/R_211EHChapter7R.pdf

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

تأثیر خصوصی‌سازی آب بر تکلیف دولت‌ها در مورد حق بر آب با تأکید بر نظریه تفسیری شماره ۱۵

احمد خسروی^۱

دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۱۵

چکیده

آب، نقش بنیادینی در زیست انسان دارد؛ به‌گونه‌ای که نه تنها عملکرد درست بدن به آن وابسته است، بلکه حقی تأثیرگذار بر حق‌های دیگر انسان است. با تصویب نظریه تفسیری شماره ۱۵ از سوی کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی، حقوق‌دانان، دسترسی به آب را، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، به‌عنوان یک حق بشری شناسایی کرده‌اند. علم اقتصاد، به دلایلی از جمله محدودیت منابع، دورازدسترس بودن، هزینه‌بر بودن خدمات جمع‌آوری، و سرانجام، ناتوانی دولت‌ها در تأمین، آب را به‌عنوان یک کالا در نظر گرفته و بحث خصوصی‌سازی آن را مطرح کرده است. با توجه به اینکه خصوصی‌سازی به تجاری‌سازی و اقتصادی‌شدن آب می‌انجامد، آیا می‌تواند ویژگی‌ها و الزامات حق بر آب را اجرایی کند؟ به‌منظور پاسخ به این پرسش در این پژوهش سعی شده در قالب روش کیفی و بصورت کتابخانه‌ای، با مطالعه میان‌رشته‌ای حقوق و اقتصاد، ماهیت، ویژگی‌ها، و الزامات حق بر آب از منظر اسناد بین‌المللی بررسی و سپس، با توجه به این ویژگی‌ها و ماهیت خصوصی‌سازی، جنبه اقتصادی این مسئله واکاوی شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که خصوصی‌سازی آب، بدون توجه به بعد حقوق بشری آب، با تجاری تلقی کردن آن حق بر آب انسان‌ها و به تبع آن سایر حق‌های انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ضرورت دارد تا خصوصی‌سازی آب تا بدانجا باشد که باعث نادیده انگاشتن حق‌های بشری نشود.

کلیدواژه‌ها: حقوق بشر، حق بر آب، نظریه تفسیری شماره ۱۵، خصوصی‌سازی

۱. استادیار حقوق عمومی، گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، ایران

۱. مقدمه

آب، نقش حیاتی‌ای در زندگی انسان دارد. تقریباً تمام عملکرد بدن، به آب وابسته است و بر بخش‌های گوناگون زندگی بشر نیز بسیار تأثیرگذار است؛ برای نمونه، بهداشت، استراحت، مسائل فرهنگی و اجتماعی، و... متأثر از آب است. نبود آب سالم، موجب بروز بیماری‌های جدی‌ای می‌شود. هر سال، نزدیک دو میلیارد نفر، دچار بیماری‌های ناشی از مصرف آب ناسالم می‌شوند (کمسیون سازمان ملل درباره توسعه پایدار^۱، ۱۹۹۲، ۳۱)؛ به‌گونه‌ای که هر سال، دو میلیون نفر - که بیشتر آن‌ها کودکان هستند - به دلیل نبود آب سالم، جان خود را از دست می‌دهند (بروندت^۲، ۲۰۰۳، ۶). نزدیک یک میلیارد نفر در کره زمین، به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند (دفتر کمیساریای حقوق بشر سازمان ملل، برنامه اسکان بشر ملل متحد و سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۰، ۳۵). در این میان، زنان و کودکان - که بیشتر آن‌ها فقیر و درحاشیه و روستانشین هستند (۸۰ درصد محرومان از آب شرب سالم در روستاها ساکن هستند) - مجبورند، بیشتر وقت خود را صرف جمع‌آوری آب کرده و از کارهای دیگری مانند آموزش، بازمی‌مانند.

دشواری‌های تأمین آب توسط دولت و متصدیان دیگر این حوزه و ساختار ناکافی و فاسد برای تأمین آب، به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی، به نابرابری و فقر دامن می‌زند و در مقابل، فقر و نابرابری و مناسبات نابرابر قدرت نیز سبب افزایش این نوع تبعیض و نابرابری می‌شود. مهاجرت و اخراج‌های اجباری، به‌ویژه از روستاها و مناطق کم‌آب و هجوم به شهر و در نتیجه، سرعت گرفتن شهرسازی، جنگل‌زدایی، سیل، افزایش آلودگی، تنش و جنگ بر سر آب، تغییرات زیست‌محیطی‌ای مانند گرم شدن کره زمین - که سبب خشک‌تر شدن مناطق خشک و بارانی‌تر شدن مناطق تر و به تبع آن دسترسی نابرابر به آب و فجایع پس‌از آن خواهد شد - را نیز باید به آن افزود.

متأسفانه، مسئله به همین جا ختم نخواهد یافت؛ در پی مسائل و مصائب یادشده، مناطق مستعد کشاورزی و در نتیجه، محصولات کشاورزی، کاهش خواهد یافت و این امر

1. UN Commission on Sustainable Development

2. Brundtland

به نوبه خود، امنیت غذایی را به خطر انداخته و سوء تغذیه را برای بسیاری از افراد، در پی خواهد داشت.

مسائل یادشده، موجب طرح بحث‌های حقوق بشری در زمینه آب شده و حتی تاجایی پیش رفته است که می‌توان گفت، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، پیش شرط اصلی بهره‌مندی از چندین حق انسانی، از حق حیات گرفته تا حق بر آموزش، مسکن، سلامتی، زندگی، کار، حفاظت در برابر هرگونه رفتار یا مجازات ظالمانه و غیرانسانی و تحقیرکننده، تبعیض و بسیاری از حقوق دیگر به‌شمار می‌آید. این مسئله، پیامدهای سیاسی‌ای نیز داشته است که تشکیل حکومت‌های آب‌سالار، آوارگان آب، نام‌گذاری قرن بیست‌ویکم به نام قرن آب، و ظهور نظریه‌های آب‌سیاست، از مهم‌ترین این پیامدها هستند (مرادی طادی، ۱۳۹۶، ۷۶-۷۴).

با توجه به اهمیت آب و آثاری که ایجاد می‌کند و اینکه آب شیرین، منبعی محدود است (آب شیرین، تنها ۳ درصد از آب جهان را تشکیل می‌دهد که ۷۰ درصد آن نیز به صورت کوه‌های یخ بوده و در دسترس مستقیم بشر نیست) (کوک^۱، ۲۰۱۲، ۲)، آیا تلقی آن به عنوان یک کالای تجاری از منظر اقتصاد و واگذاری آن به بخش خصوصی می‌تواند الزامات حقوق بشری آب را تأمین کند؟ اگرچه از منظر علم اقتصاد، اقتصاد کینزی موفق نبوده و خصوصی سازی در بسیاری از زمینه‌ها، موفقیت‌هایی را به دنبال داشته است، اما همیشه و در همه زمینه‌ها، کارساز نبوده و گاهی زمینه‌ساز بروز فسادهایی شده است؛ یکی از این مسائل که گرفتار نگاه تک‌بعدی شده است، مسئله خصوصی سازی آب است. با توجه به جنبش‌های اخیر که آن را به عنوان حق در نظر گرفته‌اند، به نظر می‌رسد که واگذاری آن به بخش خصوصی موجب فرار دولت از زیر بار تکالیف خود و در نتیجه، ضایع شدن این حق می‌شود. در این راستا، لازم است که ابعاد گوناگون حق بر آب، به‌ویژه از دیدگاه نظریه‌تفسیری شماره ۱۵، روشن شود. برای این کار ابتدا دیدگاه‌های گوناگون درباره مسئله آب بررسی می‌شود، سپس اسناد شناسایی حق بر آب، رابطه این حق با حق‌های دیگر و مکلف و تکلیف‌هایی که برای مکلف آن، به‌ویژه دولت ایجاد می‌کند، واکاوی خواهد شد و سپس، با توجه به این موارد، بحث خصوصی سازی و آثار آن در این زمینه، تحلیل و بررسی می‌شود.

۲. رویکردهای گوناگون به مسئله آب

نظریه پردازان و سیاستمداران، در واکنش به بحران‌ها و مشکلات ناشی از آب، رویکردهای پرشماری دارند که می‌توان آن‌ها را به پنج دسته تقسیم کرد:

رویکرد مال: بررسی تاریخ نشان می‌دهد که از دهه ۱۹۸۰، پارادایم غالب در بخش آب، عمدتاً مبتنی بر رویکرد اقتصادی و تجاری بوده است. بیشتر مقررات وضع شده در این زمینه، حاکی از استفاده از ابزار اقتصادی و بازار برای اثربخش کردن خدمات آب است که سازمان‌هایی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و شرکت‌های چندملیتی آب اروپایی، به شدت از آن حمایت می‌کنند (کالین^۱، ۲۰۱۰، ۱). این رویکرد، سه ویژگی دارد؛ نخست اینکه، آب باید قیمت‌گذاری شود؛ در بیشتر کشورها، آب آشامیدنی افراد با فرایند پیچیده‌ای به دست می‌آید که هزینه‌بر است؛ از این رو، هزینه فراهم کردن آب باید بازیابی شود. اگرچه به نظر می‌رسد که کشورهای ثروتمند، مشکلی برای پرداخت هزینه تأمین آب آشامیدنی تمیز ندارند، اما این امر، به دلیل نبود سرمایه، هم دولت و هم خود شهروندان کشورهای فقیر را با مشکل روبه‌رو می‌کند (کالین، ۲۰۱۰، ۲)؛ دوم اینکه باید به بازار اجازه تأمین آب داده شود؛ خصوصی‌سازی، اثربخشی خدمات آب را افزایش می‌دهد. البته بخش خصوصی، در صورتی به سرمایه‌گذاری در این زمینه تمایل خواهد داشت که برایش سودده باشد و شرط نخست سودده بودن آن نیز این است که آب را یک کالای تجاری به‌شمار آوریم؛ سوم اینکه، منابع آب، تحت مالکیت خصوصی باشد. این در حالی است که این نظریه، به دلیل کم‌بازده بودن آب — دست‌کم تا امروز — چندان مورد استقبال بخش خصوصی نبوده و هنوز ۹۰ درصد آب جهان به‌صورت دولتی (عمومی) تأمین می‌شود (وندل^۲ و دیگران، ۱۹۰۸، ۲۷۵-۲۷۳)؛

رویکرد دولتی (عمومی): طرفداران این رویکرد، بیشتر فعالان اجتماعی‌ای هستند که بر این نظرند که همه ابعاد آب، می‌بایست در کنترل دولت باشد (هال^۳ و دیگران، ۲۰۱۱، ۴)؛ بنابراین، از تصمیم‌گیری درباره نحوه کاربرد آب گرفته تا قیمت‌گذاری آن باید در کنترل

1. Coline
2. Wendell
3. Hall

دولت بوده و این بخش، از مالکیت دولت خارج نشود و لازم است که تلاش‌ها برای خصوصی سازی آب متوقف شود، زیرا خصوصی سازی سبب می‌شود که منتفدان در حوزه آب، آن را به کنترل خود درآورند و مافیای آب تشکیل دهند و به این ترتیب، نبض زیست مردم را به دست می‌گیرند. همچنین، توزیع آب برپایه توان مالی افراد خواهد بود و این امر، اصل برابری و عدم تبعیض را زیر سؤال خواهد برد (کالین و دیگران، ۲۰۱۰، ۳)؛

رویکرد محلی بودن آب (عدم تمرکز): برخی دیگر از نظریه پردازان، نه بر نقش بخش خصوصی و نه بر بخش دولتی، بلکه بر نقش حکومت‌های محلی و سازمان‌های غیردولتی در تأمین آب تأکید دارند، زیرا این افراد و نهادها، بهتر از هرکسی، نیازها و مقتضیات محل را تشخیص می‌دهند و در مورد آن احساس تعهد دارند (لنگفورد^۱، ۲۰۰۵، ۲۵۸)؛

رویکرد اجتماعی و حقوق بشری: این رویکرد در چارچوب حقوق بشر شکل گرفته و طرفداران آن، بر این نظرند که کرامت انسانی، اولویت نخست برای انجام هر کاری است. دسترسی جهانی به آب کافی برای رفع نیازهای اساسی، اولویت مطلق و مذاکره‌ناپذیر است. در کنفرانس ماردل پلاتا در سال ۱۹۷۷، دولت‌های عضو سازمان ملل تأکید کردند: «همه افراد در هر سطح از توسعه و شرایط اجتماعی و اقتصادی، حق دسترسی به آب آشامیدنی در کمیت و کیفیت برابر با نیازهای اساسی‌شان را دارند» (بخش دوم قطعنامه شماره ۲ کنفرانس ماردل پلاتا، مصوب^۲ ۱۹۷۷).

از آنجا که مکلف حق‌های بشری، دولت‌ها هستند، مسئول تضمین آب شرب افراد بر مبنای حق بر آب، چه به طور مستقیم و چه غیرمستقیم —ولی با هزینه دولت— نیز دولت‌ها می‌باشند. همچنین، رویکرد مبتنی بر حق، منوط به اصل رهایی از تبعیض و برابری است (برونتلند، ۲۰۰۳، ۴). برپایه رویکرد حقوق بشری به آب، هیچ گروهی نباید از جامعه حذف شود و اولویت تخصیص باید به آن‌هایی داده شود که به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند، یا در دسترسی به آن با تبعیض روبه‌رو هستند (راپل^۳، ۲۰۰۸، ۱۹).

1. Langford

2. Resolution 2, Mar del Plata, Chapter 1, 1977

3. Ruppel

رویکرد ترکیبی: بر پایه این نظریه، ورای تلقی آب به‌عنوان حق بشری، می‌بایست به‌عنوان کالا نیز در نظر گرفته شود؛ بنابراین، افزون بر اینکه آب به‌عنوان یک حق، تکالیفی را برای دولت‌ها ایجاد می‌کند، باید کالا به‌شمار آید تا دولت بتواند با تشویق بخش خصوصی (هنگامی که به‌لحاظ مالی، نمی‌تواند آن را تأمین کند) این حق را برآورده کند (کوک، ۲۰۱۲، ۴)، زیرا تعهد دولت‌ها به حق‌ها (به‌جز حق‌های مطلق) تعهد به وسیله است و اسناد حقوق بشری، دولت‌ها را — به‌ویژه در مورد حق‌های نسل دوم — مکلف به تلاش در حد امکانات موجود، برای تأمین بیشینه حقوق به‌رسمیت شناخته‌شده می‌دانند (ماده ۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی^۱)؛ بنابراین، دولت‌ها نیز در این مورد، تعهدی به نتیجه ندارند و مکلف به تأمین خدمات آب در حد امکانات موجود هستند؛ البته نمی‌توانند با سپردن مالکیت مطلق آن به بخش خصوصی نیز به آن بی‌توجه باشند. این رویکرد با قیمت‌گذاری آب، ضمن اینکه بخش خصوصی را تشویق به سرمایه‌گذاری می‌کند، از هدررفت آن نیز جلوگیری می‌کند، زیرا به‌گفته برخی اقتصاددانان، هزینه‌های تصنیعی پایین آب، مانع تشویق برای ذخیره آب می‌شود (بوری^۲، ۲۰۱۵، ۳). به‌نظر می‌رسد که نظر کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی نیز همین است. این کمیته در نظریه تفسیری شماره ۱۵ بیان نکرده است که آب باید رایگان باشد، بلکه تأکید کرده است که باید مقرون به‌صرفه باشد (نظریه تفسیری شماره ۱۵، بند سوم پاراگراف ۱۲^۳).

با بررسی رویه کشورهای گوناگون — که از این پس به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد — می‌توان گفت، الگوی جهانی یا منطقه‌ای مشترکی وجود ندارد و هر کشوری از روش متناسب با مقتضیات داخلی خود استفاده می‌کند؛ بنابراین، نقد و انتقاد از این دیدگاه‌ها، کاری بیهوده خواهد بود.

1. Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
2. Bourree
3. General Comment No.15

۲. جایگاه حق بر آب در اسناد بین‌المللی

اگرچه حق بر آب، در اسناد مهم حقوق بشری ای مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر و دو میثاق، به روشنی شناسایی نشده است، اما نمی‌توان گفت که به‌طور کلی به آن بی‌توجه بوده یا آن را بی‌اهمیت به‌شمار آورده‌اند. ماده (۱) ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، به حق ذاتی زندگی اشاره دارد و کمیته حقوق بشر سازمان ملل، در سال ۱۹۸۲ در نظریه تفسیری شماره ۶ میثاق، اشاره کرده است که دولت‌ها باید تدابیر مثبت (ایجابی) را برای حمایت از حق حیات پذیرفته (پاراگراف ۶ نظریه تفسیری شماره ۶ کمیسیون حقوق بشر^۱) و دسترسی به ابزار بقا را تضمین کنند. آب نیز به‌عنوان مایه حیات، ابزاری برای حفظ بقا است. کمیته رفع تمام شکل‌های تبعیض نیز حق بر آب را به‌عنوان بخشی از حق سکونت و حق بر بهداشت به رسمیت شناخته است (اتحاد آب ایمن^۲، ۲۰۱۴، ۳). کنوانسیون حقوق کودک تأکید دارد که کودک، حق دارد که به بالاترین سطح استاندارد بهداشت، دسترسی داشته باشد و دولت‌های عضو باید گام‌هایی را در راستای مبارزه با بیماری و سوء تغذیه، از جمله از طریق فراهم کردن آب آشامیدنی سالم، بردارند (ماده ۲۴ اعلامیه جهانی حقوق کودک، ۱۹۸۹^۳).

مفهوم مقتضیات اولیه آب برای پاسخ‌گویی به نیازهای بشری، برای نخستین بار در کنفرانس آب ملل متحد (۱۹۹۷) در شهر ماردل پلاتا^۴ در آرژانتین مطرح شد. برنامه اجرایی این کنفرانس تأکید می‌کند که همه مردم، صرف‌نظر از میزان توسعه و وضعیت اقتصادی و اجتماعی آن‌ها، حق دارند به آب آشامیدنی، با کیفیت و کمیت متناسب با نیازهای اولیه‌شان دسترسی داشته باشند. دستورکار شماره ۲۱^۵ مصوب کنفرانس ملل متحد در حوزه محیط زیست و توسعه (۱۹۹۲) (فصل سوم) و برنامه اجرایی همایش بین‌المللی جمعیت و توسعه (۱۹۹۳) نیز تأکید کرده‌اند که همه مردم، حق دارند که از استانداردهای لازم برای زندگی، از جمله آب و تأسیسات بهداشتی برخوردار باشند. دستورکار اسکان بشر، مصوب

1. Human Rights Commission, General Comment No.6, (1982)
2. Safe Water Alliance
3. Child Rights Declaration
4. Mar del Plata Action Plan of the United Nation Water Conference
5. Agenda 21, Charter for Future, Rio (1992)

کنفرانس ملل متحد درباره اسکان بشر^۱ در سال ۱۹۹۶ نیز آب و تأسیسات بهداشتی را به‌عنوان بخشی از حق دسترسی به استاندارد مناسب برای زندگی، شناسایی کرده است. در سال ۲۰۰۲، کمیته اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی، نظریه تفسیری شماره ۱۵ را در مورد حق بر آب صادر کرد و ضمن شناسایی حق بر آب، آن را حق همگانی بر «داشتن آب کافی، سالم، قابل قبول، به‌لحاظ فیزیکی قابل دسترس و مقرون‌به‌صرفه برای کاربردهای شخصی و خانگی» تعریف کرد (پاراگراف ۲ نظریه تفسیری شماره ۱۵). چهار سال بعد، کمیسیون فرعی ترویج و حمایت از حقوق بشر سازمان ملل^۲، دستورکارهایی را برای تحقق حق بر آب آشامیدنی و دسترسی به تأسیسات بهداشتی ارائه کرد. همچنین، برنامه توسعه سازمان ملل تأکید کرد که نقطه شروع و اصل متحدکننده برای اقدام جمعی در حوزه آب و فاضلاب، شناسایی حق بر آب به‌عنوان یک حق اولیه بشری است (کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، گزاره برگ ۳۵، ۳) و در سال ۲۰۰۸ نیز به‌منظور شفاف کردن چارچوب و محتوای این الزامات، مأموریتی را با عنوان «کارشناس مستقل درباره الزامات حقوق بشری مربوط به دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی»^۳ تأسیس کرد.

گفتنی است، در قوانین داخلی بسیاری از کشورها، از جمله قانون اساسی ایران، به این حق اشاره نشده است. شاید علت اصلی آن این باشد که حق یادشده، به‌تازگی در اسناد بین‌المللی (آن‌هم نه اسناد الزام‌آور) به رسمیت شناخته شده است. هرچند، عوامل دیگری نیز در این مورد نقش داشته‌اند؛ از جمله اینکه، کشورهای پیشرفته، تاکنون چندان با معضل بی‌آبی روبه‌رو نبوده‌اند و حتی اگر هم روبه‌رو بوده‌اند، به‌لحاظ اقتصادی، مشکلی در تأمین آن نداشته‌اند. افزون‌براین، بیشترین استفاده از آب را کشورهای صنعتی دارند که از آن در بخش‌های صنعت و کشاورزی استفاده می‌کنند و شناسایی این حق، محدودیت‌هایی را برای این کشورها ایجاد خواهد کرد؛ برای نمونه، جلوگیری از استفاده بی‌رویه از آب و مقابله با آلوده کردن آن و به‌تبع آن، تأثیرگذاری بر سرنوشت مشترک بشریت و تعهداتی که

1. Habitat

2. U.N Sub-commission on the Promotion and Protection of Human Rights, 2002

3. Independent Expert on the Issue of Human Rightd Obligation Related to Safe Drinking Water and Sanitation, U.N, Water Conference, 2008

این حق برای این کشورها در قبال کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌کند، باعث شده است که آن‌ها تمایلی به شناسایی این حق نداشته باشند (موری و کامینرز^۱، ۲۰۱۴، ۱۱-۱۰).

به لحاظ عملی نیز تبعیض در ارائه خدمات آب در برخی کشورها، از جمله کشورهای فقیر و در حال توسعه (بالتز و گاستیر^۲، ۲۰۱۱، ۳۸۶)، هزینه بر بودن فرایند خدمات آب، و تحمیل بار اقتصادی آن به دولت و دریافت هزینه بالاتر از توان افراد در برخی کشورها، سبب شده است که به جای اینکه به عنوان حق در نظر گرفته شود و تکلیف برای دولت ایجاد کند، تنها یک کالای تجاری به شمار آید (پاتریسیا و مولتن^۳، ۲۰۱۶، ۸۶). بی‌توجهی به حق بودن آب و تجاری تلقی کردن آن، تاجایی پیش رفته است که حتی در برخی کشورها، مقامات محلی آب قدرت پیدا کرده‌اند که دسترسی افراد به آب را، در مواردی که هزینه آن را پرداخت نکرده‌اند، قطع کنند. چنان‌که در شهرهایی از ایالات متحده، مانند دیترویت و بالتیمور، مقامات شهر از این اختیار در سطح گسترده‌ای استفاده، و ده‌ها هزار خانواده را از این حق محروم می‌کنند (موری و کامینرز، ۲۰۱۴، ۱۱). به همین سبب، برخی بر این نظرند که تمرکز بر این امر که آب یک کالای تجاری است و بی‌توجهی به بعد حق بودن آن، سبب تلاش برای واگذاری این وظیفه به بخش خصوصی و از زیر بار مسئولیت شانه خالی کردن دولت‌ها شده است؛ در حالی که سازمان‌های مدنی-اجتماعی در سرتاسر جهان، بر پایه مبانی حقوق بشری آب، مخالف خصوصی سازی خدمات آب هستند (موری و کامینرز، ۲۰۱۴، ۱۳-۱۲).

۳. محتوای حق بر آب

پس از شناسایی یک حق بشری، لازم است که آن حق، تعریف و تبیین شود. یکی از موضوع‌هایی که اخیراً در فرایند تهیه پیش‌نویس نظریه تفسیری شماره ۱۵ مطرح شد، ماهیت جمعی حق بر آب است. برخی از اعضای کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و

1. Murray and Kominers
2. Balts and Gasteyer
3. Patricia and Moulton

فرهنگی، در جلسه علنی بیان کرده‌اند که آب، نه تنها حق فردی (حقوق اقتصادی، اجتماعی) است، بلکه یک نفع عمومی نیز به‌شمار می‌آید. این موضوع، در متن نظریه تفسیری این‌گونه بیان شده است؛ «آب، یک منبع طبیعی پایان‌پذیر است و نفع عمومی بنیادینی برای حیات و سلامت به‌شمار می‌آید» (پاراگراف ۱ نظریه تفسیری شماره ۱۵). جمعی بودن حق بر آب، اقتضا می‌کند که همه کشورها، به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته و ثروتمند، به تعهدات بین‌المللی خود برای کمک به کشورهای دیگر، در راستای تضمین و تأمین حق بر آب برای همه افراد، عمل کنند. افزون‌براین، همه کشورها باید تضمین کنند که اعمالشان، افراد را از حق بر آب در نقاط دیگر جهان محروم نخواهد کرد که نمونه‌هایی از اقدامات لازم در این راستا عبارت‌اند از: جلوگیری از بهره‌برداری بی‌رویه از آب، جلوگیری از آلوده شدن آب، خودداری از اعمال تحریم‌ها بر کالاها و خدماتی که حق بر آب را تضمین می‌کنند، و واگذاری کمک‌ها و تسهیلات به کشورهای در حال توسعه و ناتوان در عرصه تأمین آب شهروندانشان.

موضوع دیگر این است که «آب برای چه؟» نظریه تفسیری شماره ۱۵ مقرر می‌دارد که دولت‌ها، ملزم به تضمین این اصل هستند که هر فردی به آب سالم، قابل قبول، در دسترس برای کاربردهای شخصی و خانوادگی، دسترسی داشته باشد. این اصل، استفاده ضروری برای جلوگیری از مرگ و میر ناشی از کم شدن آب، کاهش خطر بیماری‌های مربوط به آب و تأمین مصرف، استفاده برای تهیه غذا، شست‌وشو و الزامات بهداشتی، شخصی و خانگی را نیز دربر می‌گیرد (پاراگراف ۳ نظریه تفسیری شماره ۱۵). نظریه تفسیری یادشده، حتی از این نیز فراتر رفته و استفاده‌های دیگر از آب که از الزامات دیگر حق‌های بشری است را نیز دربر می‌گیرد که برای نمونه می‌توان به تأمین آب لازم برای تولید غذا، آب ضروری برای بهداشت محیط، آب لازم برای تضمین حیات (مثل حق بر کار) و... نیز اشاره کرد؛ هرچند، اولویت باید به استفاده‌های شخصی و خانگی داده شود (منابع حقوقی برای حق بر آب و بهداشت^۱، ۲۰۰۸، ۱۰-۹).

1. Legal Resources for the Rights to Water and Sanitation

حق بر آب از دیدگاه نظریه تفسیری شماره ۱۵ (ماده ۱۲) و اصول راهنمای کمیسیون فرعی حق بر آب و بهداشت، دارای عناصری به شرح زیر است:

آب کافی: هر فردی حق دارد که برای استفاده‌های شخصی و خانوادگی از جمله برای آشامیدن، شست‌وشوی لباس‌ها، تهیه غذا، و بهداشت فردی و منزل، پیوسته به آب کافی دسترسی داشته باشد. برپایه اصول راهنمای کمیسیون فرعی حق بر آب و بهداشت، این میزان، روزانه حدود ۵۰ تا ۱۰۰ لیتر برای هر فرد است و کمترین میزان آن نیز، ۲۰ لیتر در روز است (هوارد و بارتام، ۲۰۰۳)؛

کیفیت: برپایه نظریه تفسیری یادشده، آب مصرفی برای شخص و منزل باید سالم باشد؛ از این رو، لازم است که فاقد میکروارگانیسم‌ها، مواد شیمیایی، و مسموم و خطرات رادیولوژیکی باشد. افزون‌براین، باید از رنگ، رایحه، و طعم قابل قبولی برخوردار باشد (بند ب ماده ۱۲ نظریه تفسیری شماره ۱۵)؛

قابلیت دسترسی: آب مصرفی فرد و خانواده‌اش باید به لحاظ فیزیکی، به‌سادگی در دسترس باشد؛ برای نمونه، لازم است که در داخل خانه یا نزدیک به خانه و در یک مکان امن باشد؛ به‌گونه‌ای که افراد، هنگام تهیه آن اذیت نشوند و مهم‌تر اینکه، امنیت فردی اعضای خانواده، به‌ویژه زنان و کودکان، هنگام تهیه آن به‌خطر نیفتد. این فاصله برای تهیه آب، در قوانین برخی از کشورها مشخص شده است؛ برای نمونه، در آفریقای جنوبی، نباید از یک کیلومتر یا از حدود ۳۰ دقیقه بیشتر باشد (ماده ۶۳ قانون خدمات آب آفریقای جنوبی)؛

مقرون‌به‌صرفه بودن: دستیابی به خدمات آب باید برای همه، مقرون‌به‌صرفه باشد. هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم تأمین آب نباید توان فرد برای بهره‌مندی از حق بر آب و حق‌های دیگری مانند حق بر غذا، منزل، آموزش و مراقبت‌های بهداشتی را کاهش دهد (قسمت سوم بند سوم نظریه تفسیری شماره ۱۵). برای تضمین این شرایط، لازم است که هنگامی که هزینه‌های آب، بالاتر از توان افراد جامعه است، دولت اقداماتی را برای جبران این کاستی انجام دهد؛ برای نمونه، وضع یارانه برای گروه‌های فقیر و حتی در مواردی که

1. Howard and Bartam
2. South Africa Water Services Act, 1997

مردم جوامع، خیلی فقیر هستند، مقرون به صرفه بودن، به معنای تأمین آب به صورت رایگان است. روی هم رفته، چنانچه خدمات آب رایگان نیست، هدف از بازیابی هزینه‌ها در زمینه آب نباید مانع دسترسی افراد فقیر به آب شود (بخش فرعی ۴/۵ برنامه اجرایی اجلاس جهانی توسعه پایدار^۱، ۲۰۰۲)؛ بنابراین، این استنباط نیز وجود دارد که هنگامی که فردی به دلایل خارج از اختیار خود، قادر به پرداخت قیمت آب نیست، نمی‌توان خدمات آب را بر روی او قطع کرد، زیرا دسترسی به آب، یک حق به‌شمار می‌آید و همچنین، از الزامات حق حیات است که خود، حقی مطلق است؛

اولویت نیازهای شخصی و خانوار: اگرچه مصارف خانگی آب، کمتر از ۱۰ درصد از کل مصرف آن در سطح جهان است و کاربردهای دیگر، مربوط به تأمین نیازهای کشاورزی و صنعت است، اما در مناطقی که با کم‌آبی روبه‌رو هستند، چنانچه منابع آب موجود برای رفع تمام نیازهای شهروندان کافی نباشد، برپایه اصل حق بر آب، مصارف خانگی و شخصی، همیشه نسبت به موارد مصرف دیگر، در اولویت هستند؛

عدم تبعیض: حق بر آب، مانند حق‌های بشری دیگر، متعلق به انسان استعلایی — یعنی انسان غیر معطوف به مجموعه‌ای از امور عرضی چون رنگ، نژاد، زبان، جنسیت، مذهب، موقعیت اجتماعی و موارد دیگر — بدون دلیل قانونی است؛ بنابراین، مهم‌ترین اصل تمام حق‌های بشری، اصل عدم تبعیض است (قاری سیدفاطمی، ۱۳۸۸، ۳۱). البته این به معنای ممنوعیت تبعیض مثبت برای گروه‌های خاص، از جمله زنان و کودکان، بیماران، اقلیت‌های محروم، سالمندان، معلولان و به‌ویژه فقرا نخواهد بود (لانگفورد، ۲۰۰۵، ۲۷۷)؛

مشارکت در تصمیم‌گیری و حق دسترسی به اطلاعات: هر فردی از حق و مسئولیت مشارکت در تصمیم‌گیری برای تحقق حق بر آب برخوردار است. با وجود این، افراد فقیر و آسیب‌پذیر یا گروه‌های در حاشیه و محروم، از تصمیم‌گیری درباره مسئله آب نیز محروم‌اند. خود این عامل، باعث می‌شود که نیازهایشان به ندرت در اولویت قرار گیرد (پاراگراف ۴۸ نظریه تفسیری شماره ۱۵). این امر، به نوبه خود، عدم برابری و تبعیض در دسترسی به آب را در پی دارد.

1. the Plan of Implementation of the 2002 world summit on sustainable development

۴. مکلف حق بر آب و تکالیف مربوطه

لازمه وجود و برآورده شدن حق‌های بشری، تکلیف یا تعهد دیگری است. حقوق بشر معاصر، نظامی هنجاری است که متضمن حق‌های افراد در برابر دولت است (قاری سیدفاطمی، ۱۳۸۸، ۵۳). حق بر آب، با توجه به اینکه هم جنبه اقتصادی-اجتماعی دارد و هم یک حق جمعی است، به تنهایی توسط خود فرد قابل بهره‌مندی نیست و هم خود شخص و هم دولت و نهادهای اجتماعی و محلی و حتی نهادهای بین‌المللی، در این باره تکالیفی دارند. البته، دولت‌ها مسئولیت اصلی را به عهده دارند که این تکالیف هم سلبی (عدم دخالت) و هم ایجابی (فعل مثبت) است. روی هم رفته، تکالیف دولت به سه بعد «احترام» و حفظ دسترسی به منابع موجود، «حمایت»، و «انجام» (اجرا) تقسیم می‌شود:

حق احترام: به‌عنوان نخستین تکلیف سلبی، به معنای عدم دخالت و محدود یا سلب نکردن این حق است. ممکن است، نهادهای حکومتی، یک رودخانه تأمین‌کننده آب آشامیدنی افراد را آلوده کنند، یک مقام عمومی به‌گونه‌ای ناعادلانه، تأمین آب ساکنان را قطع کند، یا حتی یک قانون، از دسترسی گروهی به منابع آب جلوگیری کند. در اینجا، تکلیف دولت، سلبی بوده و مکلف است، عملکرد سازمان‌هایش را به‌گونه‌ای کنترل کند که در دسترسی افراد دخالت نکنند و قوانین باید به‌گونه‌ای تصویب شوند که بر حق بر آب افراد تأثیر نگذارد و به‌طور کلی، فرد نباید در وضعیت بی‌آبی قرار گیرد؛

تکلیف حمایت: تنها دولت نیست که ممکن است حق بر آب افراد را نقض کند و دیگران نیز به‌گونه‌ای بالقوه در این امر دخالت می‌کنند؛ برای نمونه، آلودگی ناشی از پسماند کارخانه‌ها، کشاورزی، یا فاضلاب، یا مصرف بی‌رویه آب در بخش‌های دیگر نیز می‌تواند دسترسی افراد به آب آشامیدنی سالم را محدود یا به‌طور کامل، سلب کنند. در اینجا دولت مکلف است، تمام کارهای لازم را برای جلوگیری از دخالت دیگران در تأمین حق بر آب، انجام دهد. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی، مقرر می‌دارد که یک رژیم مقررات‌گذاری قوی، شامل کنترل مستقل، مشارکت عمومی واقعی، و اعمال مجازات برای ناهماهنگی با استانداردها از یک سو و مقررات مربوط به آلودگی آب، قطع خدمات آب، دسترسی به آب ضروری، و... (پاراگراف ۲۳ و ۲۴ نظریه تفسیری شماره ۱۵) از سوی دیگر، وجود داشته باشد. قاعدتاً اجرای این تکالیف، از دست بخش خصوصی برنخواهد آمد؛

وظیفه اجرا (اقدامات): افزون بر تکالیف پیشین، دولت باید به سرعت کارهای دیگری را برای تضمین حق بر آب افراد انجام دهد. این تکالیف، شامل تسهیل، ارتقا، و تأمین آب می‌شود. تعهد تسهیل ایجاب می‌کند که دولت، گام‌های مثبتی را برای کمک به افراد و جوامع، در راستای بهره‌مندی از این حق بردارد. تعهد ارتقا، دولت را مکلف می‌کند تا کارهایی مانند تضمین آموزش مناسب درباره استفاده بهداشتی از آب، حمایت از منابع آب، و روش‌های کاهش فاضلاب را انجام دهد. تعهد تأمین نیز اقتضا می‌کند که دولت‌ها تعهد کنند، زمانی که فرد یا گروهی به دلایل خارج از اراده و توانش، قادر به بهره‌مندی از آب نیست، با هزینه خود، برای تحقق این حق اقدام کنند (پاراگراف ۲۵ نظریه تفسیری شماره ۱۵). تعهد به اجرا، اقتضا می‌کند که دولت‌ها، کارهای لازم را برای تحقق کامل این حق انجام دهند که برخی از این کارها عبارت‌اند از: اقدام به شناسایی این حق در نظام حقوقی و سیاسی در سطح ملی؛ وضع قانون؛ طراحی برنامه‌ها و راهبردهای لازم برای تحقق حق بر آب؛ تضمین اینکه تأمین آب برای هر فردی به لحاظ مالی امکان‌پذیر است؛ تسهیل دسترسی پایدار و بهبود یافته به آب به‌ویژه در مناطق روستایی و شهری محروم، آن‌هم نه تنها برای نسل کنونی، بلکه برای نسل‌های آینده.

نظریه تفسیری شماره ۱۵، تأکید می‌کند که دولت‌ها، دست‌کم باید نشان دهند که با توجه به منابع موجود، از هیچ تلاشی برای بهبود، حمایت، و ارتقای این حق فروگذار نکرده‌اند. همچنین، تأکید دارد که انجام کارهای ملموس، حساب‌شده، و هدفمند در راستای تحقق حق بر آب، الزامی فوری است (پاراگراف ۲۶ نظریه تفسیری شماره ۱۵).

افزون‌براین، در سطح بین‌المللی نیز تعهداتی در قالب معاهدات بین‌المللی پیش‌بینی شده است؛ از جمله اینکه تضمین کنند که اعمالشان افراد را در نقاط دیگر جهان از حق بر آب محروم نخواهد کرد، احترام به منابع فراملی، جلوگیری از آلودگی، انجام کارهای لازم برای جلوگیری از نقض حق بر آب شهروندان ساکن در کشورهای دیگر توسط شهروندان و شرکت‌های مستقر در سرزمینشان (پاراگراف ۳۳)، تسهیل کمک کافی به کشورهای دیگر (پاراگراف ۳۱) و حتی خودداری از اعمال تحریم‌ها بر کالاها و خدمات مربوط به آب (پاراگراف ۳۲)، توجه به حق بر آب هنگام انعقاد معاهدات بین‌المللی با یکدیگر

(پاراگراف ۳۵)، و.... در طرح ژوهانسبورگ، درباره اجرای برنامه جهانی توسعه پایدار در سال ۲۰۰۲ که به منظور تعیین تعهداتی برای تهیه منابع مالی و فنی اضافی برای برنامه‌های پرشمار طراحی شده بود، بر دسترسی به آب در کشورهای در حال توسعه تأکید شده است (زیربخش ۴/۳ برنامه اجرای اجلاس جهانی توسعه پایدار).

افزون بر این، بر پایه نظریه تفسیری شماره ۱۵، حکومت‌ها و نهادهای محلی که در بیشتر کشورها در خط مقدم تأمین خدمات آب هستند، باید درباره تأمین منابع کافی برای حفظ و گسترش خدمات آب و تسهیلات آن، اختیار تصمیم‌گیری داشته باشند و در عین حال، به حق بر آب برای هر فردی که در حوزه صلاحیتشان قرار دارد، احترام بگذارند و دولت‌ها نیز باید تضمین کنند که چنین مقاماتی در دسترسی افراد به خدمات آب، تبعیض قائل نشوند (پاراگراف ۵۱ نظریه تفسیری شماره ۱۵). به این روش، تمرکززدایی خدمات آب نیز می‌گویند.

۵. رابطه حق بر آب با حق‌های دیگر

دسترسی یا عدم دسترسی به آب به دلیل اهمیتی که دارد بر حق‌های دیگر، از حق حیات گرفته تا حق‌های فرهنگی، حق به کار، و... تأثیر می‌گذارد.

آب یک منبع تولیدکننده است. از طریق آب یا بخار آب، برق و به تبع آن، کالاهای دیگر تولید می‌شوند. می‌توان گفت، آب، منبع انرژی است، در تولید غذا و کشاورزی نقش بنیادینی دارد و بر حق بر غذا نیز تأثیرگذار است. دسترسی به آب بر حق بر کار افراد نیز تأثیر می‌گذارد، زیرا عدم دسترسی به آب موجب می‌شود که افراد، بیشتر وقت خود را صرف تهیه آب کنند. آب، حق بر مسکن مناسب را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ «هیچ اقامتگاهی نباید از آب محروم شود، زیرا چنین محرومیتی، آن را غیرقابل سکونت خواهد کرد (کوئاری^۱، ۲۰۰۲، پاراگراف ۵۶).

کمبود آب، موجب افزایش بیکاری و تغییر شغل، کاهش تفریحات، تنش‌های جسمی و روانی ای مانند اضطراب، عدم امنیت، افزایش احساس محرومیت، و کاهش درآمد شده (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۶۴) و حتی بر امنیت اجتماعی نیز تأثیر می‌گذارد؛

به‌گونه‌ای که برخی نگرانی‌ها در مورد وقوع جنگ آب در سال‌های آینده وجود دارد. برپایه گزارش‌های سازمان ملل، در نیم قرن اخیر، بیش از ۱۸۳۰ مورد، مناقشه در زمینه آب در جهان رخ داده است که ۳۷ مورد آن، سبب بروز جنگ یا انفجار سدها شده است. کشورهای مصر، سودان، و اتیوپی بر سر تقسیم آب رود نیل با هم در کشمکش هستند و عراق با سوریه و ترکیه بر سر رودهای دجله و فرات تنش دارد (مهکویی و کلی، ۱۳۹۲، ۱۷؛ به نقل از: احمدی و ویدیساری، ۱۳۹۵، ۴۵). مهاجرت و اخراج اجباری و بی‌خانمان شدن، به‌ویژه در مناطق روستایی و محروم، یکی دیگر از مشکلات کمبود آب است که تنها خود فرد را هدف قرار نمی‌دهد، بلکه بر کل جامعه تأثیر می‌گذارد (نویلا، ۲۰۱۸، ۶).

حق بر آب، برابری افراد را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدتر از آن، پیامدهای تبعیض به همین موارد ختم نمی‌شود، بلکه شرایط فرد و جامعه را وخیم‌تر کرده و به امور دیگر نیز تسری می‌یابد. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی در نظریه تفسیری شماره ۱۶ درباره حق برابر زن و مرد در بهره‌مندی از تمام حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی بر اهمیت توجه به تبعیض‌های چندلایه تأکید کرده است؛ به‌عنوان نمونه، زمانی که دسترسی فیزیکی به آب برای اقشار فقیر و به‌لحاظ اقتصادی—به‌حاشیه‌رانده شده دشوار باشد، بیشتر زنان، بار تأمین آب برای خانواده را به‌دوش خواهند کشید که این امر، ضمن اینکه امنیت شخصی‌شان را به‌خطر می‌اندازد، آنان را گرفتار بیماری‌های ناشی از گردآوری آب و استفاده از آب آلوده می‌کند. همین وضعیت، برای کودکان نیز وجود دارد و تلف کردن وقت برای جمع‌آوری آب، آنان را از حق بر آموزش باز می‌دارد (دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل و دیگران، ۲۰۰۳، ۱۸-۱۵) و به تبع آن، بر حق دسترسی به غذای کافی، مسکن، و پوشاک نیز تأثیر می‌گذارد.

استحصال بی‌رویه منابع آب و ورود پسماندهای بخش‌های کشاورزی و صنعتی و شیمیایی به منابع آبی، باعث آلودگی و در نتیجه، به خطر افتادن محیط زیست و سرانجام، نقض حق بر محیط زیست سالم خواهد شد که این خود، حق نسل‌های آینده را نیز به‌خطر خواهد انداخت (برد، ۲۰۰۹، ۱۰).

حق بر آب، حتی بر حقوق فرهنگی افراد نیز تأثیر می‌گذارد. نظریه تفسیری شماره ۱۵ به روشنی به دسترسی افراد بومی به آب در سرزمین مادری‌شان برای انجام مراسم مذهبی، فرهنگی، و سنتی‌شان اشاره دارد (پاراگراف ۶ نظریه تفسیری شماره ۱۵) مانند مراسم شست‌وشوی هندوها در رودخانه گنگ در هند.

۶. خصوصی سازی آب

اقتصاددانان برای خصوصی سازی، تعریف‌های پرشماری ارائه کرده‌اند. در یک تعریف کلی، خصوصی سازی به معنای «انتقال مسئولیت‌ها به همراه یا بدون انتقال مالکیت دارایی‌ها، از بخش عمومی به بخش خصوصی است» (عرب و دیگران، ۱۳۸۵، ۱). همچنین، می‌توان گفت، خصوصی سازی به مجموعه کارهایی گفته می‌شود که در قالب آن، در سطوح و زمینه‌های گوناگون، کنترل، مالکیت، یا مدیریت، از دست بخش دولتی یا عمومی خارج و به بخش خصوصی سپرده می‌شود (آجری آیسک، ۱۳۹۵، ۱۸۱). خصوصی سازی، وسیله‌ای برای افزایش کارایی عملیات یک مؤسسه است، زیرا چنین به نظر می‌رسد که سازوکار عرضه و تقاضا و بازار در شرایط رقابتی، سبب به کارگیری بیشتر عوامل تولید و در نتیجه، تولید بیشتر و متنوع‌تر کالاها و خدمات و کاهش قیمت‌ها خواهد شد (آذر و دیگران، ۱۳۹۰، ۱۰). برای خصوصی سازی می‌بایست بین اموال عمومی و دولتی تمایز قائل شد.

آب را نباید یک کالای دولتی (به معنای خاص) به‌شمار آورد. نظریه تفسیری شماره ۱۵ تأکید می‌کند که آب، بیش از آنکه یک کالای تجاری به‌شمار آید، باید یک کالای اجتماعی و فرهنگی محسوب شود (پاراگراف ۱۱ نظریه تفسیری شماره ۱۵)؛ بنابراین، هنگام واگذاری خدمات آب، به‌ویژه آب آشامیدنی، باید با احتیاط عمل کرد و ضمن در نظر گرفتن ویژگی کالای عمومی بودن، این مسئله را در نظر گرفت که آیا خصوصی سازی، بعد حقوق بشری آب را تضمین خواهد کرد یا اینکه دولت قصد دارد با این کار از زیر بار مسئولیت، شانه خالی کند؟ افزون‌براین، مهم‌ترین مسئله درباره خصوصی سازی، تجاری تلقی کردن آب است تا بخش خصوصی، به سرمایه‌گذاری در این بخش، تمایل نشان دهد. برخی اسناد بین‌المللی، مانند توافقنامه تجارت آزاد آمریکای شمالی و بانک جهانی، بیان می‌کنند که

آب باید قیمت‌گذاری شود؛ با این حال، برنامه ۲۱ بیان می‌کند که آب برای تأمین نیازهای ضروری باید رایگان باشد (لانگفورد، ۲۰۰۵، ۲۷۷-۲۷۶). کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی اعلام کرده است که آب باید مقرون‌به‌صرفه و ارزشمند باشد و به روشنی مشخص نکرده است که آب باید رایگان باشد. آنچه از نظریه تفسیری کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی استنباط می‌شود، این است که این کمیته، رویکرد بینابینی را در پیش گرفته است. اگرچه این حق، در قالب حق‌های اقتصادی و اجتماعی قرار می‌گیرد و دولت‌ها در مورد آن تکلیف ایجابی دارند، قیمت‌گذاری آن را نیز منع نکرده است؛ ولی چنانچه قیمت‌گذاری شود، باید به‌گونه‌ای باشد که افراد، به‌ویژه فقرا، توان کافی برای خرید آب و کالاها و خدمات ضروری دیگر را برای تحقق حق بشری آب داشته باشند. به‌هر روی، این حق نباید به‌دلیل ناتوانی مالی سلب شود.

بررسی نظام کشورها نشان می‌دهد که هر یک از آن‌ها، متناسب با مقتضیات داخلی خود، روش‌های متفاوتی را به‌کار برده‌اند. در کشورهای درحال توسعه، تلاش‌ها بیشتر در راستای تأمین آب به‌صورت رایگان است، زیرا بیشتر افراد، توان مالی برای پرداخت قیمت آب را ندارند؛ اگرچه خود دولت‌ها نیز توان کافی برای تأمین آب سالم و بهداشتی برای همه شهروندان را ندارند. ناگفته نماند که عوامل دیگری نیز برای موفق نبودن خصوصی‌سازی در این کشورها نقش دارد؛ از جمله اینکه سازوکار قیمت‌ها در این کشورها به‌خوبی عمل نمی‌کنند و راه‌های مناسبی برای تخصیص بهینه سرمایه نیستند، یا در برخی موارد، اساساً بازار به مفهوم نظامی سازمان‌یافته و مدون، وجود ندارد (نجف‌بیگی و محمودی، ۱۳۹۰، ۳-۲). برخی کشورها، برای بهره‌مندی همه افراد از آب، آن را در سطح حداقل‌های موردنیاز، به‌گونه‌ای رایگان تأمین می‌کنند. در آفریقای جنوبی، هر فرد در هر روز، ۲۵ لیتر آب رایگان دریافت می‌کند، اما برای استفاده بیشتر از آن، متعهد به پرداخت هزینه است. متأسفانه در برخی از مناطق محروم، از آنجاکه بودجه کافی برای اجرای این سیاست وجود ندارد و آن میزان آب رایگان نیز بر مبنای خانواده تخصیص می‌یابد و نه فرد، با توجه به جمعیت زیاد خانواده‌های فقیر، این طرح چندان موفق عمل نکرده است (لانگفورد، ۲۰۰۵، ۲۷۷). در شیلی، با دستورالعمل بانک جهانی، آب با قیمت تمام‌شده ارائه

می‌شود، اما به شرکت‌های آب به‌منظور تأمین آب رایگان برای خانواده‌های کم‌درآمد، یارانه داده می‌شود (لابا و کاتریز، ۲۰۰۳، ۲۶).^۲

اگرچه این رویکرد، به‌عنوان الگو در کشورهای دیگر نیز به‌کار گرفته شد، اما از آنجاکه ملاک دقیقی برای شناسایی خانواده‌های کم‌درآمد وجود ندارد، چندان موفق عمل نکرده است؛ به‌گونه‌ای که تنها ۶۰ درصد از افراد کم‌درآمد از آن بهره می‌برند. در کلمبیا، یارانه آب به همه افرادی که در مرز کم‌درآمدها هستند، تعلق می‌گیرد. در غنا، قیمت آب در طول شب، دوبرابر روز است، زیرا آب در طول شب توسط بخش خصوصی تهیه می‌شود (لابا و کاتریز، ۲۰۰۳، ۲۷).

در کشورهای توسعه‌یافته که افراد از وضعیت اقتصادی مطلوب‌تری برخوردارند، مانع‌چندانی در برابر خصوصی‌سازی وجود ندارد؛ به‌عنوان نمونه، در فرانسه، این تعهد از طریق تهیه قراردادهای پیمان خدمات با شرکت‌های خصوصی، از حوزه مسئولیت شهرداری‌ها برداشته شده و موفقیت آن به‌گونه‌ای بوده که مشارکت بخش خصوصی، حتی به خارج از مرزهای فرانسه نیز گسترش یافته است (گلیک و دیگران، ۲۰۰۲، ۸۳).

البته این طرح در همه کشورهای توسعه‌یافته به‌گونه‌ای یکسان اجرا نشده است. چنان‌که در ایالات متحده، از آغاز قرن ۱۹، بخش خدمات شهری، از جمله آب، توسط شرکت‌های خصوصی اداره می‌شد؛ به‌گونه‌ای که شرکت‌های خصوصی، بیش از ۹۴ درصد از ارائه خدمات بخش آب را به‌عهده داشتند، ولی در نیمه دوم قرن، این شرکت‌ها چندان موفق عمل نکردند؛ به‌گونه‌ای که سهم آن‌ها در سال ۲۰۰۰ به کمتر از ۱۵ درصد کاهش یافت (گلیک و دیگران، ۲۰۰۸، ۸۵). در حال حاضر، در کل جهان، کمتر از ۱۰ درصد کل بخش آب، توسط بخش خصوصی مدیریت می‌شود. نگاهی به آمار میزان سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی در زیرساخت‌های گوناگون در طول دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ نیز نشان می‌دهد که طرح‌های مربوط به حوزه آب، تنها توانسته‌اند ۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش‌های زیربنایی را جذب کنند.

1. Lobo, Cotreras
2. Gleick

بعد حقوق بشری آب، به خودی خود، مانع خصوصی سازی آب نخواهد بود. و رای اینکه آب را یک کالای عمومی به‌شمار آوریم که تحت مالکیت عمومی است، یا یک کالای تجاری برای جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، لازم است که به ویژگی‌های حق بودن آن توجه کنیم؛ به‌عنوان نمونه، شرط‌های کلیدی حق بر آب، مانند کافی بودن، در حد مطلوب بودن به‌لحاظ کیفیت، بهداشتی، در دسترس، و مقرون‌به‌صرفه بودن و برابری در بهره‌مندی از آب، باید رعایت شود. برخلاف تجاری بودن آب، هنگامی که بهره‌مندی از آن یک حق به‌شمار می‌آید، با توجه به سلب‌نشده‌ی بودن حق‌ها از انسان به‌گونه‌ای مطلق و تأثیرهایی که این حق بر حق‌های دیگری مانند حق زیست (که حقی مطلق است)، حق مسکن، حق غذا، و... می‌گذارد، پرداخت نکردن هزینه آن، به‌ویژه هنگامی که شهروندان توان پرداخت آن را ندارند، نباید منجر به قطع این خدمات شود و در ارائه آن نباید قیدهایی چون نژاد، رنگ، زبان، موقعیت اجتماعی و مالی، و... ملاک ارائه خدمات باشد.

تکلیف‌هایی که نظریه تفسیری شماره ۱۵ برای دولت‌ها وضع کرده است، از جمله وظیفه حمایت و به‌ویژه اجرا، که دولت را مکلف به اجرای سه تعهد تسهیل، ارتقا، و تأمین آب می‌کند و این تعهدات، دولت را مکلف به اتخاذ تصمیم‌ها و کارهای مثبتی در این زمینه می‌کند و همچنین، با توجه به اینکه بر پایه نظریه کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی، حق بر آب، جزو حق‌های بشری نسل دوم نیز به‌شمار می‌آید و حق‌های نسل دوم، حق‌ادعاهای مثبتی هستند و لازمه این‌گونه حق‌ها تعهد به انجام عملی است، تکلیف دولت، تنها به عدم مداخله محدود نمی‌شود، بلکه تضمین حمایتی آن‌ها در این زمینه اهمیت فراوانی دارد و چون انسان به‌تنهایی قادر به بهره‌مندی از آن نیست، دولت مکلف است، زمینه بهره‌مندی از آن را برای افراد فراهم کند (قاری سیدفاطمی، ۱۳۸۸، ۶۲). نکته مهم‌تر اینکه، با توجه به اینکه آب، مایه حیات بشر است و همان‌گونه که گفته شد، تأثیر بنیادینی بر حق‌های بشری دیگر دارد و از الزامات بهره‌مندی از حق‌های دیگر به‌شمار می‌آید که بسیاری از آن‌ها از حق‌های مثبت هستند (مانند حق بر آموزش، حقوق فرهنگی، مسکن، کار، و...)، دولت نمی‌تواند به آن بی‌توجه باشد. با توجه به این موارد، در اصل، فراهم کردن زمینه بهره‌مندی از حق بر آب، وظیفه دولت است و در صورتی می‌تواند آن را به

بخش خصوصی واگذار کند که آب مورد نیاز، به گونه ای مطلوب تر تأمین شود؛ این در حالی است که با انتقال خدمات آب به بخش خصوصی به طور مطلق (چون بخش خصوصی با هدف کسب سود این وظیفه را انجام می دهد)، عدم پرداخت قیمت آب توسط استفاده کنندگان، سبب قطع این خدمات خواهد شد. همچنین، به دلیل برتری منافع شخصی بر منافع عمومی در بخش خصوصی، همواره احتمال عدم رعایت ویژگی هایی مانند مقرون به صرفه بودن، عدم تبعیض در تأمین آب، و حتی در برخی مواقع، بهداشتی بودن وجود دارد.

البته باید توجه داشت که خصوصی سازی می تواند انواع گوناگونی داشته باشد و از خصوصی سازی جزئی که به مشارکت های عمومی - خصوصی معروف است گرفته تا خصوصی سازی کامل که به حذف کلی مسئولیت دولت در قبال نظام های آبی می انجامد را در بر می گیرد. روی هم رفته، مسئولیت هایی مانند مسئولیت کلی بهره برداری، نگهداری، تأمین منابع مالی، سرمایه گذاری، و ریسک تجاری، در اصل، به عهده دولت است و دولت آن ها را در قالب های زیر به بخش خصوص واگذار می کند:

پیمان خدمات: مالکیت، متعلق به دولت است و انجام برخی وظایف خاص، مانند نصب و قرائت کنتور، پایش تلفات آب، تعمیرات و توزیع قبض ها به بخش خصوصی واگذار می شود؛

پیمان مدیریت: مسئولیت بهره برداری و نگهداری از مشاغل و وظایفی که در مالکیت دولت است، در قالب قراردادهای مدت دار، با نرخ ثابتی به بخش خصوصی واگذار می شود؛

اجاره: شرکت خصوصی، اقدام به اجاره امکانات و دارایی های یک بخش خدماتی از دولت کرده و مسئولیت بهره برداری و نگهداری آن را به عهده می گیرد؛

پیمان واگذاری امتیاز: بخش خصوصی، نه تنها مسئولیت بهره برداری و نگهداری از امکانات و دارایی ها، بلکه مسئولیت تأمین سرمایه های مورد نیاز را نیز به عهده دارد؛

پیمان ساخت، بهره برداری، انتقال: مانند پیمان واگذاری امتیاز است، ولی معمولاً برای طرح های سبز مانند ساختن تصفیه خانه های آب و فاضلاب به کار می رود؛

واگذاری دائم: مسئولیت کامل بهره‌برداری، نگهداری، و سرمایه‌گذاری به بخش خصوصی منتقل می‌شود و دولت، تنها وظیفه نظام‌بخشی را به‌عهده دارد (عرب و دیگران، ۱۳۸۵، ۳-۶).

در هریک از قراردادهای خصوصی‌سازی یادشده، هرچه به‌سوی واگذاری دائم پیش می‌رویم، از میزان نظارت و دخالت دولت کاسته می‌شود. همچنین، به‌طور معمول، کشورهای ثروتمند که دارای نظام مقررات‌گذاری قوی‌ای نیز هستند، از واگذاری دائم و واگذاری امتیاز استفاده می‌کنند، ولی در کشورهای درحال توسعه، به‌دلیل ناتوانی مالی شهروندان و فساد اداری و مالی حاکم بر اداره‌ها و حتی شرکت‌های متصدی امر آب، این روش، حق بر آب افراد را نادیده خواهد گرفت و کارآمد نخواهد بود، مگر اینکه ابزارهای نظارتی قوی‌ای وضع شود.

در ایران، به‌لحاظ حقوقی، انتقال مالکیت اموال عمومی به مالکیت خصوصی موضوعی مورد بحث و مناقشه است. برخی، آن‌دسته از اموال عمومی که برپایه قانون اساسی در حوزه مالکیت عمومی قرار دارد را غیرقابل انتقال به بخش خصوصی می‌دانند، زیرا تبدیل عرصه‌های یادشده به مالکیت خصوصی، برخلاف قانون اساسی است (کنعانی، ۱۳۸۷، ۲۰۵). برخی دیگر نیز مالکیت عمومی را به‌معنای مالکیت دولتی دانسته و بر این نظرند که از آنجا که نمایندگان ملت به نمایندگی و وکالت از مردم حق اعمال مالکیت دارند، برپایه مصلحت موکل، آن‌دسته از اموال عمومی‌ای که براساس مصالح عمومی مورد استفاده مستقیم و بی‌واسطه مردم نیست، یا تغییر ماهیت می‌دهند، براساس حکم قانون‌گذار، قابل واگذاری اند (آجری آیسک، ۱۳۹۵، ۱۹۷-۱۹۳).

برپایه اصل ۴۵ قانون اساسی و ماده ۱ و ۲ قانون توزیع عادلانه آب، مصوب ۱۳۶۱، منابع آب، جزو اموال عمومی هستند که از مشترکات بوده و در اختیار حکومت اسلامی است که برپایه مصالح عامه از آن‌ها بهره‌برداری می‌شود و دولت، تنها به‌لحاظ ولایتی که بر عموم دارد، مسئولیت حفظ و اجازه و نظارت بر بهره‌برداری از آن‌ها را به‌عهده دارد. همچنین، ماده ۱ قانون آب و نحوه ملی شدن آن، کلیه آب‌های جاری و زیرزمینی را ثروت ملی به‌شمار آورده و صدور پروانه مصرف آب مفید را به‌عهده وزارت نیرو گذاشته است (ماده ۷).

افزون براین، منابع آب، به دلیل اینکه مورد استفاده مستقیم مردم هستند، شرایط اموال عمومی قابل واگذاری - که مطرح شد - را ندارند؛ اگرچه در قوانین ما این امکان پیش بینی شده است (مانند ماده ۳ قانون توزیع عادلانه آب). به طور کلی، به منظور حمایت از اموال عمومی، اصل بر عدم واگذاری و تملک خصوصی اموال عمومی است و دولت، به عنوان شخصی حقوقی، حق واگذاری این اموال به بخش خصوصی، از جمله در قالب امتیاز انحصاری، را ندارد، مگر در قالب پیمان یا اجاره از طرف عموم مردم و بنا به مصلحت آن‌ها؛ به گونه‌ای که بتواند، کنترل لازم را بر نحوه تأمین عادلانه آن و رعایت الزامات این حق بشری داشته باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

اگرچه از منظر علم اقتصاد، چندین دهه است که موضوع خصوصی سازی به عنوان یک راهکار برای کاهش بار مسئولیت دولت و بهینه سازی امور و خدمات عمومی، در بسیاری از کشورها مطرح شده و موفق نیز بوده است و خدمات آب نیز از این قاعده مستثنا نیست، اما شرط بنیادین خصوصی سازی خدمات آب، تجاری سازی آن است، تا بخش خصوصی به سرمایه گذاری در این حوزه تمایل داشته باشد و به تبع آن، آنچه در این حیطه در اولویت قرار می گیرد، منافع شخصی و کسب سود بیشتر برای ارائه دهندگان این خدمات است و این، به معنای نگرش تک بعدی به این مسئله است. با شناسایی دسترسی به آب به عنوان یک حق بشری، حقوقی برای انسان به عنوان ذی نفع آن شناخته شد. این حقوق در نظریه تفسیری شماره ۱۵ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی مطرح شده اند که برخی از آن‌ها عبارت اند از: تأمین آب کافی، قابل دسترسی، با کیفیت و کمیت مطلوب، عدم تبعیض در برخورداری از آن، و... که با واگذاری کامل خدمات آب به بخش خصوصی، بسیاری از این موارد در اولویت بعدی قرار خواهد گرفت. مکلف این حق، مانند سایر حق‌های بشری، دولت‌ها هستند. با توجه به اینکه کمیته یاد شده، حق بر آب را جزو حق‌های نسل دوم (حقوق مثبت) به شمار آورده است، این دولت‌ها هستند که وظیفه فراهم کردن زمینه بهره‌مندی افراد از این حق را به عهده دارند و در اصل، یک کالای عمومی یا ثروت ملی

به‌شمار می‌آید. اما فرایند جمع‌آوری، ذخیره، و ارائه آن به شهروندان، هزینه‌هایی دارد که گاهی واگذاری مدیریت آن به بخش دولتی، مانند سایر اعمال تصدی دولت، چندان موفقیت‌آمیز نبوده و هزینه‌هایی را برای شهروندان در پی دارد. این درحالی است که در برخی کشورها، تأمین آب به‌صورت رایگان نیز پیامدهایی مانند بی‌ارزش تلقی کردن آن و افزایش بی‌رویه مصرف آن با توجه به محدودیت منابع آب شیرین دارد که خود، منابع آب نسل آینده را به‌خطر خواهد انداخت؛ بنابراین، ضروری است که تدبیری بینابین اندیشیده شود که برپایه آن، هم الزامات یادشده رعایت شود و هم جنبه اقتصادی آن، در نظر گرفته شود.

منابع

- آجری آیسک، عاطفه (۱۳۹۵). بررسی حقوقی قابلیت خصوصی سازی اموال عمومی (مطالعه تطبیقی حقوق ایران و فرانسه). پژوهشنامه بازرگانی، ۷۸، ۲۰۱-۱۷۹.
- احمدی، سیدمحمدصادق؛ بدیساری، سیدناصرالدین (۱۳۹۵). حق بر آب در نظام بین الملل حقوق بشر. حقوق محیط زیست، ۲۱(۲)، ۵۰-۳۸.
- آذر، عادل؛ لشکری، زهرا؛ و امرایی، حافظ (۱۳۹۰). عملکرد، چالش ها و راه کارهای خصوصی سازی در ایران، اقتصاد مالی، ۵(۱۶)، ۲۵-۸.
- دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، برنامه ملل اسکان بشر و سازمان جهانی سلامت (بی.تا). حق بر آب، گزاره برگ شماره ۳۵. برگرفته از <https://iran.un.org>
- سجاسی قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره؛ حسینی کهنوج، سیدرضا؛ و یزدانی مروی لنگرودی، خدیجه (۱۳۹۷). تحلیل تنش های اجتماعی ناشی از کمبود آب در بین کشاورزان روستایی. فصلنامه مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، ۱۰(۴)، ۱۶۸-۱۴۳. doi: 10.24200/isih.2018.290
- عرب، داودرضا؛ رجبی هشجین، مهدی؛ و فاتحی، مهدیه (۱۳۸۵). خصوصی سازی در بخش آب: مفاهیم راهکارها. دومین دوره کنفرانس مدیریت منابع آب ایران، انجمن علوم مهندسی منابع آب ایران، ۳ بهمن ۱۳۸۵، اصفهان، ایران.
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد (۱۳۸۸). حقوق بشر در نظام معاصر. تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش.
- کنعانی، محمداطاهر (۱۳۸۷). تملک اموال عمومی و مباحثات. تهران: نشر میزان.
- مرادی طادی، محمدرضا (۱۳۹۶). آب و سیاست: نگاهی به فرایند سیاسی شدن آب. فصلنامه مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، ۹(۴)، ۷۱-۹۰. doi: 10.22631/isih.2017.198.2512
- مهکویی، حجت؛ و گلی، علی (۱۳۹۳). بحران آب در کشورهای منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس، اولین همایش ملی بحران آب، اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- نجف بیگی، رضا؛ و محمودی، علیرضا (۱۳۹۰). موانع و راهکارهای واگذاری شرکت های آب و فاضلاب به بخش خصوصی (براساس قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه کشور) مطالعه موردی: شهر تهران. مطالعات مدیریت شهری، ۳(۸)، ۴۳-۵۸.
- Bird, J., Arriens, W. L., & Dennis, V. C. (2009). *Water rights and water allocation issue and challenges for Asia*. Manila, Philippine: Asian Development Bank.
- United Nations Division for Sustainable Development (1992). *Agenda 21*. In *United Nation Conference on Environment and Development, 3-14 Jun. 1992, Bra (Rio de Janerio)*.

Bouree L. (Mar. 24, 2015). *Finding the Right Price for Water*. AFSCME Information Highway. Retrieved from <http://www.afscmeinfocenter.org/blog/2015/03/finding-the-right-price-for-water.htm>

Brundthland, G. H., Sergio V. M. (2003). *The Right to Water*. France: World Health Organization Press.

Butts, R., & Gasteyer, S. (2011). Environmental reviews & case studies: More most per drop: Water rates, structural inequality, and race in the United States—The case of Michigan. *Environmental Practice*, 13(4), 386–395. doi:10.1017/s1466046611000391

Centre on Housing Rights and Evictions (2008). Legal Resources for the Right to Water and Sanitation. *International and National Standards*, 2th edition, January. Retrieved from https://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/www/Programs/Right_to_Water/Pdf_doct/RWP-Legal_Res_1st_Draft_web.pdf

Coline C., Giordano M., & Varma S.. (2010). Water: A free public good is a market commodity? International water management institute, Serilanka, 20th September. Retrieved from <https://globalwaterforum.org/2010/09/20/water-a-free-public-good-or-a-market-commodity/>

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) (2003). General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant), 20 January 2003, E/C.12/2002/11, Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/4538838d11.html>

UN Commission on Sustainable Development (1992). U.N Conference on Environment and Development: Agenda 21, Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14 June, retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

Cuq, M. (2012). Water: Human right or commodity? Reflections on the effectiveness of a human right to water. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2363538

Dana, D. A., & Debora T. (2017). After flint: Environmental justice as equal protection. *Northwestern University Law Review*, 897. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol111/iss3/7/>

Meetings Coverage and Press Releases (2006). 14th Simmit Conference of the Aligned Movement. (2006). Final Document-Disarmament and Internationa Security, purposes and Principles, Statement on the I.R.Iran's Nuclear Issues, Havana, Cuba, 11-12 September.

International Commtttee of the Red Cross (1949). Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Person in Time War. Retereived from <https://ihl-databases.icrc.org>

Gleick, P.H., Wolff, G., Chalecki, R. (2002). *The new economy of water, the risks and benefits of globalization and prioritization of fresh water*. Oakland: Pacific Institute.

Hall, D., Bayliss, K., & Lobina, E. (2011). *Still fixated with privatization: A critical review of the world banks water resources sector strategy*, *The International Conference on Freshwater*, Greenwich University, PSIRU, 3-7 December, 35-55.

- Howard, G., & James, B. (2003). *Domestic water quantity. Service Level and Health*, Geneva: WHO.
- Federal Republic of Germany (May. 4, 2007). Human rights and access to water, Comment by Federal Republic of Germany Pursuant to op.1 of Decision 2/14 of U.N Human Rights, Council, Berlin. Retrieved from <https://www2.ohchr.org>
- General Assembly (1997). Independent expert on the issue of human rights obligation related to access to safe drinking water and sanitation. *Water Conference of United Nation*, Mer Del Plata, Arg.
- Ustanable Development Goals (2002). *Johannesburg plan of implementation of the World Summit on Sustainable Development*, U.N. *Conference on the Human Environmental* (26 August - 4 September 2002). Stockholm, Germany.
- Kothari, M. (2002). Report of the rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, UN. Commission on Human Rights' 1, Mars, Para.56.
- Langford, M. (2005). The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems? *International Journal of Water Resources Development*, 21(2), 273-282. doi:10.1080/07900620500035887
- Lobo, A. G. and Contreas, D. (2003), Subsidy Policies for the Utility Industries: a Comparison of the Children and Colombian Schemes, Santiago University of Chile. Doi: <https://doi.org/10.1093/wber/lhg028>
- Gomez-Lobo, A., & Contreras, D. (2003). Water subsidy policies: A comparison of the Chilean and Colombian Schemes. *The World Bank Economic Review*, 17(3), 391-407. doi:10.1093/wber/lhg028
- Action Plan United Nation Water Conference (1977). U.N. Department of public information. Divisions of economic and social information, Mar De Plata 14-25 March. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/136713?ln=en>
- Miloon K. (2002). *Report by Commission on Human Rights' Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*, UN: Commission on Human Rights. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/542138>
- Murray, K., & Kominers, S. (2014). *The human rights to water in the United States, the program on human rights and global economy*. Northeastern: Northeastern University Press.
- Nuila, H. A. (2018). Fian international briefing note, collective rights in the United Nation, Declaration of the rights of peasant and other people working in rural area. Retrieved from <https://www.fian.org>
- Particia, J., & Amber, M. (2016). *The invisible crisis: water unaffordability in the United States*, Cambridge: Unitarian Universalist Services Committee.
- Ruppel O.C. (2008). *Third generation human rights and the protection of the environment in Namibia*. Wind Hock: Macmillan Namibia.

Safe Water Alliance (2014). *United states compliance with the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination*. a Report Submitted to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination in its 85th Session, August.

United Nation (2002). the Plan of implementation of the world summit on sustainable development (26 Aug to 4 Sep 2002). Johannesburg, South Africa. Retrieved from https://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf

Wendell, H.O. (1908). Managing water as a public commodity, New direction for a changing future. *California Department of Water Resources*. Retrieved from https://www.ppic.org/content/pubs/report/R_211EHChapter7R.pdf

Phiri, Z. (1999). *Development for International Development. Water Law, Water Rights and Water Supply (Africa)*. Zambia: Study Country Report.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۸۸

دوره ۱۴، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۰
پیاپی ۵۳